

Ірина АРТЮХ

аспірантка Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського,
Київ, Україна

Iryna ARTYUKH,

Postgraduate student,
South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky,
Kyiv, Ukraine

e-mail: belik_ira85@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-8219-3522>

Розбудова Одеського жіночого єпархіального училища в 19 столітті (на матеріалах «Херсонских єпархиальных ведомостей»)

У статті досліджується процес становлення та розвитку Одеського жіночого єпархіального училища в 19 ст., що стало першим закладом середньої жіночої освіти в Херсонській єпархії. Зазначено, що воно було засноване на базі жіночого училища для малолітніх дівчаток-сиріт, яке діяло з 1844 р. при Одеському Архангело-Михайлівському жіночому монастирі. Висвітлено роль вищого духовенства Херсонської єпархії та представників світської еліти Одеси в процесі становлення і розвитку жіночої освіти на основі документальних матеріалів, опублікованих на шпальтах «Херсонских єпархиальных ведомостей». Встановлено, що вихованки отримували належну підготовку для роботи в сільських школах й училищах, а також як домашніх вчителюк. Водночас діяльність училища відображала й характерні особливості освітньої політики Російської імперії: консерватизм, панування централізованого керування та русифікації. Це зумовило формування лояльності учениць до імперської влади й зменшення впливу в суспільстві української культурної спадщини.

Ключові слова: жіноче єпархіальне училище, Одеса, Херсонська єпархія, жіноча освіта.

The Development of the Odesa Women's Diocesan School in the 19th Century (based on the material from the "Kherson Diocesan Bulletin")

The article examines the process of formation and development of the Odesa Women's Diocesan School in the 19th century, which became the first institution of secondary education for women in the Kherson Diocese. It is noted that it was founded on the basis of a women's school for young orphan girls, which had been operating since 1844 at Odesa Archangel Michael Women's Monastery. The role of the higher clergy of the Kherson diocese and representatives of the secular elite of Odesa in the process of the formation and development of women's education is highlighted on the basis of documentary materials published in the pages of the Kherson Diocesan Gazette. It has been established that the students received adequate training to work in rural schools and colleges and as home teachers. At the same time, the school's activities reflected the characteristic features of the Russian Empire's educational policy: conservatism, centralized management, and Russification. This led to the formation of the students' loyalty to the imperial authorities and a decrease in the influence of Ukrainian cultural heritage in society.

Keywords: women's diocesan school, Odesa, Kherson Diocese, women's education.

Упродовж 19 ст. розвитку жіночої освіти в Російській імперії приділялось недостатньо уваги. Тому заснування при Одеському Архангело-Михайлівському жіночому монастирі в 1844 р. жіночого училища для дівчат-сиріт духовного звання та доньок священнослужителів мало велике значення для розвитку середньої духовної

освіти в Херсонській єпархії. Згодом заклад був реорганізований в єпархіальне жіноче училище і відіграв важливу роль в освітянському середовищі Півдня України.

Проблема розвитку церковної освіти в південноукраїнському краї знайшла часткове відображення в сучасній вітчизняній історіографії. У дослідженні Володимира Перерви здійснено

спробу розглянути церковні школи в Україні з кінця 18 до початку 20 ст. Автор зазначив їхню позитивну роль у поширенні початкової грамотності, формуванні морально-релігійних основ суспільства. Певну увагу приділено створенню мережі церковних шкіл на півдні України¹.

Окремі аспекти зазначеної проблематики окреслено в роботах Наталії Діанової². Вона проаналізувала роль православних архієреїв Херсонської єпархії у створенні та розвитку мережі духовних і парафіяльних закладів освіти, поширенні грамотності, у морально-релігійному вихованні та закріпленні позицій православ'я в освітньому просторі Півдня України. Дослідниця розглянула й окремі аспекти формування духовних училищ в Одесі в першій половині 19 ст. Деякі напрями життєдіяльності Одеського жіночого єпархіального училища висвітлено в статті Дмитра Грозного³. Становище та підготовку учениць училища — у майбутньому домашніх вчительок — на основі опублікованих документів розглянула Галина Яковенко⁴.

Джерельною базою дослідження є «Херсонские епархиальные ведомости». На шпальтах цього видання опублікована значна кількість матеріалів, використання яких дає змогу суттєво поповнити масив документів стосовно розвитку церковної освіти в Херсонській єпархії в цілому та Одеського жіночого єпархіального училища зокрема.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей утворення та розвитку Одеського жіночого єпархіального училища впродовж 19 ст.

Процес утворення Одеського жіночого єпархіального училища був непростим і розтягнувся на декілька десятиліть. Перший етап пов'язаний із заснуванням закладу для навчання та виховання дівчаток-сиріт духовного звання і доньок священнослужителів. Базою для формування став Одеський Архангело-Михайлівський жіночий монастир, заснований у 1841 році. Автором цього проекту був Гавриїл (Розанов), перший архієпископ новоутвореної в 1837 р.

¹ Перерва В.С. Церковні школи в Україні (кінець XVIII — початок XX ст.): забутий світ. Т. 1: Загальна частина. Біла Церква: Вид. Пшонківський, 2014. С. 500–505.

² Діанова Н.М. Внесок вищого православного духовенства Південної України у розвиток історичної науки і освіти (кінець XVIII — початок XX ст.). Одеса: Фенікс, 2012. 319 с.; Ї ж. Діяльність православних архієреїв Херсонської єпархії (кінець XVIII — початок XX ст.). Одеса: одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2022. 176 с.

³ Грозний Д.А. Жіноче єпархіальне училище в Одесі (середина XIX — початок XX ст.). *Інтелекція і влада*. Одеса, 2005. Вип. 5. С. 33–42.

⁴ Яковенко Г.Г. Становище та педагогічна підготовка домашніх учительок в Одеському єпархіальному жіночому училищі. *Гуржіївські історичні читання*. 2015. Вип. 10. С. 78–80.

Херсонсько-Таврійської єпархії, який доклав чимало зусиль для його реалізації.

Такий заклад був першим і єдиним на Півдні України, тож його заснування стало справжньою історичною подією в місті, що викликала неабиякий інтерес і підтримку містян. У справу фінансування установи вагомі внески зробили графиня Роксандра Едлінг та її брат — відомий меценат і теолог Олександр Стурдза. Графиня внесла 6 000 руб. асигнаціями, а її брат надав кошти та землю зі своїх дач для будівництва монастиря. Купець Іван Ростовцев пожертвував під забудову хутір, що склався з 54 десятин землі. Інші щедрі пожертви надійшли від різних меценатів, таких як господар Волощини князь Гіка, княжна Орлова та інші. У цілому щонайменше 95 осіб, серед яких імператриця Олександра Федорівна та великий князь Олександр Миколайович, пожертували на будівництво монастиря 83 639 руб. асигнаціями⁵.

У 1841 р. розпочалося зведення Одеського Архангело-Михайлівського жіночого монастиря під наглядом ієромонаха Антонія. До травня 1844 р. завершилося зведення основних будівель, за винятком огорожі, яка була остаточно добудована в 1851 р. На той час у монастирі мешкало 11 черниць та 35 сиріт.

9 травня 1844 р. відбулося урочисте освячення монастиря з училищем для навчання та виховання дівчаток-сиріт духовного звання і доньок священнослужителів. До штату входили: одна настоятельниця в сані ігумені, один скарбник та 15 черниць, які були відповідальні за освіту та виховання дівчаток. Училище мало три класи й розраховувалося на 50 учениць. До закладу приймали сиріт віком від 7 до 12 років.

Освітня програма училища містила релігійні та світські дисципліни: Закон Божий, Старий і Новий Завіти, церковний спів, російську й старослов'янську мови, каліграфію, арифметику, основи географії та історії, малювання і жіноче рукоділля. Під час перебування в освітньому закладі дівчата мали здобути хорошу початкову освіту. Головна мета виховання полягала в підготовці дівчат до шлюбу зі священнослужителями чи причетниками переважно в сільській місцевості, або до чернечого життя⁶.

Архієпископ Гавриїл (Розанов) любив училище і завжди опікувався ним. Він навіть написав для його вихованок скорочений варіант підручників з граматики, логіки та риторики.

⁵ Діанова Н.М. Діяльність православних архієреїв... С. 45.

⁶ Гавриїл, архієпископ. Историческая записка о женском одесском девичьем училище при монастыре, читанная при собрании посетителей в день торжественного его открытия 9 мая 1844 года. Одесса: Гор. тип., 1844. С. 30–31.

Проте в 1848 р. змушений був залишити Одесу, отримавши архієрейське призначення до Твері. Тож про успіхи вихованок училища дізнавався із публікацій в одеській пресі та з листів своїх друзів. Напередодні від'їзду він звернувся до свого наступника Інокентія (Борисова) з проханням приділити особливу увагу жіночому монастирю з дівочим училищем при ньому⁷.

Інокентій, зважаючи на широкий спектр своєї діяльності, не мав можливості безпосередньо контролювати справи освітнього закладу. Тож для ефективної організації роботи останнього було засновано училищну Раду, затверджену Священним Синодом у 1848 р., яка складалася з голови — ректора семінарії, ігумена як керівника монастиря та закладу освіти; члена навчально-виховної частини, представника економічної частини й попечителя зі світських осіб. Рада опікувалася як морально-релігійним і освітнім вихованням, так і організаційно-господарськими питаннями училища: стежила за навчальним процесом, побутовими умовами й поведінкою сиріт, розподіляла фінанси, винаймала персонал і контролювала матеріальне забезпечення закладу. Варто зазначити про вагомий внесок архієпископа Інокентія (Борисова) у розвиток дівочого училища. Він, зокрема, залишив закладу за заповітом 15 000 руб. сріблом, з відсотків цієї суми надавалася фінансова допомога вихованкам-сиротам, які брали шлюб⁸.

Друга половина 19 ст. була позначена низкою важливих соціально-економічних змін, що торкнулися й галузі освіти. Відповідно до політики уряду, наприкінці 1850-х років у великих губернських і повітових містах почали засновуватися жіночі училища, з часом реорганізовані в жіночі гімназії. Однак, попри їхній всестановий характер, духовенство не бажало віддавати своїх доньок на навчання у світські заклади. Альтернативою могли стати лише жіночі училища. Проте рівень освіти в останніх для навчання та виховання дівчаток-сиріт уже не відповідав потребам того часу. Вихованки жіночих училищ могли стати черницями, залишившись у монастирі або вийти заміж за випускників духовної семінарії чи юних церковнослужителів. Якщо це не вдавалось, то вони були змушені самостійно шукати засоби для існування. Однак через убогість, сирітський статус і недостатній рівень освіти, здобутої в закладі, можливості для гідного життя були обмежені.

⁷ Діанова Н.М. Внесок вищого православного духовенства... С. 222.

⁸ Празднование двадцатипятилетия Одесского Архангело-Михайловского женского монастыря. Прибавление к Херсонским епархиальным ведомостям (далее — Приб. к ХЕВ). 1869. № 11. С. 391–417.

З метою поліпшення життєвих перспектив вихованок було вирішено розширити навчальну програму, за якою діяло училище. Початкова програма навчання, що не відповідала актуальним вимогам часу, була змінена в новому Статуті, затвердженому Св. Синодом 20 серпня 1868 р. А три роки потому Херсонський архієпископ Димитрій (Муретов) благословив реорганізацію дівочого училища при Архангело-Михайлівському монастирі й перетворення його на повноцінне епархіальне жіноче училище.

Відповідно до нового Статуту училища, освітня програма містила значно ширший спектр дисциплін: Закон Божий, історію Церкви, загальну та російську історію, географію, російську мову, словесність, основи педагогіки, арифметику, геометрію, фізику, церковний спів, чистописання, а також практичне ознайомлення зі старослов'янською мовою. Крім того, факультативно пропонувалися заняття з новітніх європейських мов, музики, малювання та різних видів жіночого рукоділля⁹. Іноземні мови не становили обов'язковий предмет, та щоб спростити вчительську роботу в німецьких народних училищах, яких було немало на півдні України, до навчальної програми Одеського епархіального училища включили німецьку мову для учениць третього класу. Проте через нестачу фінансування на оплату викладача налагодити її регулярне викладання не вдалося¹⁰. Фактично в училищі викладались предмети, аналогічні до тих, які були в програмі світських училищ. Однак були й деякі особливості. Зокрема, значну увагу приділяли церковному співу, орієнтованому на церковну службу. Дівчата не лише співали в церковному хорі, але й мали здобути навички організації такого хору й керівництва ним, що було запорукою їхньої майбутньої успішної роботи як сільських вчительок¹¹.

Варто зазначити, що викладачі епархіального жіночого училища відмовлялися у своїй педагогічній практиці від застарілих методів навчання, побудованих на заучуванні та суворій дисциплінарній муштрі. Натомість упроваджували прогресивні методики, спрямовані на розвиток самостійного мислення учениць, усвідомлене засвоєння знань та активну участь в освітньому процесі. Серед основних форм роботи виділялися: «викладальний» (розповідь, читання, лекція), «катехитичний» (бесіди, настанови, проповіді),

⁹ Постановление съезда депутатов духовенства Херсонской епархии, бывшего в июне месяце сего 1871 г. ХЕВ. 1871. № 18. С. 354–366.

¹⁰ Отчет о состоянии Одесского епархиального женского училища за 1896/97 учебный год по учебно-воспитательной части. ХЕВ. 1898. № 4. С. 27.

¹¹ Отчет о состоянии Одесского Епархиального женского училища за 1899–1900 учебный год по воспитательной части. Одесса, 1902. С. 7–10.

евристичні прийоми, а також самостійна робота учениць з книгами, джерелами, творами, виконання усних і письмових завдань¹².

Упроваджена програма була покликана не лише підтримати традиційну мету релігійного виховання з акцентом на духовну освіту, але й забезпечити вихованкам можливість здобути повноцінну освіту, яка б відкривала перспективи служіння вчительками у сільських школах або виконання інших соціально значущих ролей. За «Статутом жіночих єпархіальних училищ» 1868 р. випускниці отримували звання «Домашня вчителька», що давало їм право на педагогічну діяльність¹³. Але варто зауважити, що єпархіальне жіноче училище забезпечувало своїх вихованок атестатами, які надавали право здобути звання домашньої вчительки з тих предметів, де вони досягали найкращих результатів¹⁴. Тож за результатами отриманої освіти випускниці могли стати не лише дружинами священнослужителів, а й вчительками або наставницями в народних школах.

Внаслідок цих реформ Архангело-Михайлівський жіночий монастир поступово перетворився на центр не лише духовного, а й освітнього життя Херсонської єпархії, адаптуючи власну діяльність до викликів часу.

Прийом на навчання здійснювали за попередніми записами охочих. Актуальною була проблема з кількістю вакантних місць для тих, хто хотів вступити до єпархіального училища. Наприклад, у 1870 р. після прийому за попереднім записом 22 дівчини залишилися очікувати відкриття вакантних місць. До того ж деякі кандидатки були в тому віці, що довге очікування могло позбавити їх права вступу до училища¹⁵.

У практиці навчального закладу існувала форма передачі вихованок у приватні сім'ї для навчання дітей грамоті. Цей захід мав подвійне значення: по-перше, він сприяв зменшенню витрат на утримання дівчат у стінах закладу, а по-друге, забезпечував вихованкам практичний досвід педагогічної діяльності та формував у них відповідальність і самостійність.

¹² Литвиненко О.М. Навчальні заклади єпархіального відомства для дівчат у Херсонській губернії кінця XIX — на початку XX століття. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Ялта. 2012. Вип. 36, ч. 1. С. 18–25.

¹³ Фазан Т. Православні монастирі України — осередки освіти і підготовки жіноцтва до духовного морального виховання дітей (XIX — поч. XX ст.). *Педагогічні науки*. 2018. № 71. С. 67–70.

¹⁴ Отчет о состоянии Одесского Епархиального женского училища по учебно-воспитательной части за 1888–1889 г. Окончание. *ХЕВ*. 1889. № 8. С. 625–632.

¹⁵ Отчет о состоянии сиротовоспитательного заведения при Одесском Архангело-Михайловском женском монастыре 1869–1870 учебный год. *ХЕВ*. 1870. № 14. С. 488–505.

Сім'ї, які приймали дівчину, зобов'язувалися виплачувати їй щорічну плату не менше 120 руб., забезпечувати житло та утримання, дотримуватися вказівок училищної ради й звітувати про успішність і поведінку вихованки. Це сприяло зменшенню фінансового навантаження на заклад і практичній підготовці дівчат до педагогічної діяльності¹⁶.

У 1870-ті роки виникла об'єктивна необхідність у реформуванні єпархіального закладу освіти. Єпархіальне керівництво дійшло висновку про те, що потрібно шукати шляхи до подальшого розвитку жіночого училища. Ще в 1871 р., на єпархіальному з'їзді священнослужителів, було затверджено проект зведення нового корпусу, проте втілення цього задуму затримувалося через нестачу фінансування. У 1874 р. було утворено тимчасовий комітет, який подав клопотання до Св. Синоду на одержання позики, необхідної для будівництва, — 70 тис. руб. Тож 10 квітня 1875 р. архієпископ Леонтій (Лебединський) отримав від Св. Синоду дозвіл на заявлену позику (70 тис. руб. з процентною ставкою 5 % на 9 років)¹⁷.

Завдяки цій фінансовій підтримці та розпорядженню архієпископа будівельний комітет оперативно розпочав процедури для укладання контракту на будівництво. До будівництва залучили одеського купця Якова Медінгера, який погодився виконати всі роботи за 70 тис. руб. Частина необхідних витрат покривалася з єпархіальних коштів, зібраних упродовж 1871–1874 рр., а також за рахунок пожертвувань. Одним із благодійників був Олександр Маврокордато, який пожертвував на будівництво училища 12 тис. руб.

Закладка будівлі відбулася 22 квітня 1875 р. на території Одеського Архангело-Михайлівського жіночого монастиря за участю архієпископа Леонтія (Лебединського), який освятив місце будівництва й поклав у підмурівок будівлі наріжний камінь, а також духовенства й місцевих урядовців¹⁸. 6 листопада 1875 р. училище при Одеському Архангело-Михайлівському жіночому монастирі відвідав оберпрокурор Св. Синоду граф Дмитро Толстой у супроводі архієпископа Леонтія (Лебединського) та попечителя Одеського навчального округу таємного радника Сергія Платоновича. Під час візиту оберпрокурор детально ознайомився з діяльністю

¹⁶ От Совета Сиротовоспитательного заведения при Одесском Архангело-Михайловском женском монастыре. *ХЕВ*. 1870. № 11. С. 257–259.

¹⁷ Выписка из определения Святейшего Синода от 6/19 марта 1875 года № 359 о разрешении ссуды 70 тысяч с процентами на постройку новых зданий для Одесского епархиального женского училища. *ХЕВ*. 1875. № 9. С. 290–292.

¹⁸ Закладка здания для епархиального женского училища в ограде Одесского Архангело-Михайловского женского монастыря 21 апреля 1875 года. *Приб. к ХЕВ*. 1875. № 10. С. 297–305.

закладу й будівництвом нового корпусу монастиря. Було відзначено їх відповідність потребам і стандартам часу. Цей візит підкреслив важливість державної та синодальної підтримки у розвитку інфраструктури й освітньої діяльності монастиря¹⁹.

Комплекс будівель Одеського єпархіального жіночого училища був завершений до серпня 1876 р. Вартість цього будівництва становила 98 926 руб. 74 коп. Додаткові роботи, виконані в училищі для його повного благоустрою, коштували 6 243 руб. 50 коп., вартість господарського обладнання та меблювання обійшлася в 4600 руб. 94 коп. Отже, загальна сума витрат, понесених під час будівництва та облаштування закладу, становила 109 771 руб. 18 коп. На той час це була досить значна сума для єпархіального бюджету²⁰. Споруду було оглянуто не лише будівельним комітетом, а й спеціальною комісією, призначеною за розпорядженням архієпископа. Комісія засвідчила, що будівельні роботи проведено належним чином, відповідно до затвердженого проекту та кошторису. Крім того, підрядник Я. Медингер безкоштовно виконав деякі додаткові роботи, які комісія визнала доцільними, хоча це не було передбачено кошторисом²¹.

16 серпня 1878 р., о 9 годині ранку, відбулося офіційне відкриття єпархіального жіночого училища в Одесі. З цієї нагоди Архієпископ Херсонський і Одеський Платон (Городецький) провів урочисту літургію. Завдяки майстерності архітектора В. Мааса нова будівля стала своєрідним символом освітнього закладу, де вдало поєдналася естетична витонченість і практична зручність. Особливо варто підкреслити те, що училище розташоване на одному з найвищих пагорбів Одеси, де переважають сприятливі санітарні умови й відкриваються мальовничі краєвиди²². Проте, слід зазначити, що остаточне будівництво приміщення училища було завершено лише на початку вересня 1879 р., коли будівельний комітет офіційно здав будівлю для подальшого використання.

Відкриття цього училища стало знаковою подією для Херсонської єпархії. Це сприяло не лише отриманню безкоштовної гідної освіти дівчатками-сиротами з родин священнослужителів, а й відкриттю нових можливостей для тих, хто прагнув стати вчительками або здобути освіту для ролі освічених дружин священнослужителів.

¹⁹ Годичный акт в Сиротовоспитательном заведении при Одесском Архангело-Михайловском женском монастыре. ХЕВ. 1876. № 12. С. 467–472.

²⁰ Записка об учреждении Одесского епархиального женского училища. ХЕВ. 1879. № 20. С. 619–639.

²¹ Об окончании постройки здания для епархиального женского училища. Приб. к ХЕВ. 1876. № 20. С. 321–323.

²² Открытие одесского епархиального женского училища. Приб. к ХЕВ. 1878. № 17. С. 479–489.

Училище сприяло підвищенню соціального статусу жінок духовного звання та надавало освіту аналогічну тій, яку можна було здобути у світських жіночих гімназіях чи пансіонах.

Нове єпархіальне училище було розраховане на 200 вихованок, з правом проживання, серед яких 100 — сироти, 100 — пансіонерки, та 50 осіб без надання місця для проживання: вони лише приходили на навчання. Фінансування здійснювалося за рахунок доходів монастиря, субсидій від єпархії, благодійних внесків і плати за навчання пансіонерок (60–100 руб. на рік).

Щорічний бюджет училища становив близько 30 791 руб. сріблом, з яких 5 995 руб. було передбачено на оплату праці персоналу й викладачів. Варто зазначити, що рівень зарплатні викладачів у жіночому єпархіальному училищі суттєво поступався оплаті праці вчителів світських навчальних закладів Одеси. Наприклад, у міських школах середня винагорода вчителя за річний курс викладання становила щонайменше 50 руб., тоді як у єпархіальному училищі ця сума обмежувалася 35 руб. А вчителям, які викладали у початкових класах, призначалася винагорода в розмірі 20 руб. за навчальний рік²³. Така різниця в оплаті вказує на недостатнє фінансування педагогічної праці в закладах церковного відомства, що зумовлювалося обмеженістю матеріальних ресурсів єпархії. Проте, попри існуючі фінансові труднощі, у жіночому училищі працювали висококваліфіковані педагоги, віддані своїй справі. Це пояснюється тим, що робота в такому закладі приваблювала осіб із глибокими моральними принципами. Для викладачів їхня професійна діяльність мала не лише прикладний характер. Робота сприймалася ними як благородна місія, спрямована на педагогічне виховання та освіту учениць, з особливим наголосом на сприянні їхньому духовному й моральному розвитку.

Недостатність у фінансуванні проявилася і в матеріальному забезпеченні нового корпусу. Для розв'язання цього питання використали частину майна зі старої будівлі училища, проте велика кількість меблів, навчальних матеріалів і господарських засобів вимагала модернізації. В училищі діяла бібліотека, де зберігався 881 том (269 найменувань)²⁴.

Освітній процес в училищі був розрахований на три класи з дворічним курсом навчання. Для допомоги охочим вступити до цього закладу

²³ Проект штата епархиального женского училища. ХЕВ. 1876. № 19. С. 21.

²⁴ Распоряжение епархиального начальства. Записка о первоначальном обустройстве и средствах содержания епархиального женского училища, строящегося в ограде Одесского Архангело-Михайловского монастыря, рассмотренная в заседании совета 6 мая 1876 года. ХЕВ. 1876. № 10. С. 387–397.

освіти з 1878 р. почав діяти підготовчий клас²⁵. Він відіграв свою позитивну роль у процесі підготовки дівчат до вступу в училище. Уже в 1880 р. кількість вихованок у підготовчому класі налічувала 43 особи. Загальна кількість учениць епархіального училища, яка становила 294 особи, розподілялася так: у першому, основному класі — 39, у першому, паралельному — 27, у другому класі — 51, у третьому — 46, у четвертому — 40, у п'ятому — 32 і в шостому — 9 вихованок²⁶.

У навчальному закладі функціонував гуртожиток, де проживали 234 вихованки. Із них: 75 отримували повне церковне утримання, шість були стипендіатками Преосвященних Димитрія (Муретова) та Інокентія (Борисова), графині Роксани Еллінг, дружини протоієрея Жуковського — Параскеви, а дві — стипендіатками Єлизавети Самсоної. 24 вихованки мали полукоштане утримання, що становило 45 руб. на рік, 11 пансіонерок зі зменшеним внеском — 75 руб., 107 духовних пансіонерок сплачували 150 руб., а 11 світських пансіонерок — 300 руб. По закінченні навчання 229 вихованок здобули духовне звання, а 52 — світське²⁷.

Згідно з проектом штатного розкладу, у складі закладу були: начальниця училища, економ, лікар, діловод та вчителі — всього 19 осіб²⁸. Варто зазначити, що упродовж 1886–1914 рр. незмінною начальницею була Мокієвська Анастасія Гаврилівна. Під її керівництвом працював постійний колектив викладачів, який налічував 14 осіб. На 1900 р. кількість педагогів зросла вже до 57 осіб, 34 з яких були жінки. Для належної педагогічної підготовки учениць читали курси педагогіки й дидактики. Викладачами були фахівці з вищою освітою, зокрема магістр богослов'я Л. Шпановський, кандидат богослов'я І. Переверзев та інші.

З 1886 р. при училищі діяв храм, освячений в ім'я Димитрія Ростовського, та церковно-парафіяльна

²⁵ От совета одесского епархиального женского училища. Об открытии подготовительного класса. *ХЕВ*. 1878. № 19. С. 560–561.

²⁶ Известия и заметки. *Приб. к ХЕВ*. 1880. № 14. С. 433.

²⁷ Корецька Л.О. Соціально-педагогічний зміст становлення і розвитку жіночої освіти в умовах освітньо-виховного простору півдня України другої половини ХІХ — початку ХХ століть. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон: ХДУ, 2015. Вип. 67. С. 35.

²⁸ Проект штата епархиального женского училища. *ХЕВ*. 1876. № 19. С. 21.

школа для дівчат, де відбувалась практична підготовка майбутніх вихованок. Здобути освіту в епархіальному жіночому училищі з часом стало все більш престижно. Якщо в 1898–1899 навчальному році кількість випускників сягала 27 осіб, то в 1900–1901 навчальному році вона зросла майже удвічі й становила 51 особу. Попри те, що випускниці отримували право на звання домашньої вчительки, частина з них працювала в епархіальному жіночому училищі на посадах викладачок, вчительок та помічниць вихователів²⁹.

Отже, розвиток жіночого епархіального навчального закладу при Одеському Архангело-Михайлівському монастирі в 19 ст. — це історія вдалої реалізації переходу від благодійного прибутку до закладу освіти. Починаючи зі скромного училища для дівчаток-сиріт духовного звання, заснованого в 1844 р., заклад до 1878 р. перетворився на важливий осередок середньої жіночої освіти в Херсонській епархії. Завдяки зусиллям духовенства, меценатів і часткової підтримки Св. Синоду було створено сучасну інфраструктуру й відповідну освітню програму. Вихованки училища здобували досить високий рівень освіти, який можна було прирівнювати до аналогічної у світських жіночих гімназіях чи пансіонах. До того ж діяльність Одеського епархіального училища в цілому сприяла підвищенню соціального статусу жінок духовного звання.

Одночасно діяльність училища відображала й характерні особливості освітньої політики Російської імперії: консерватизм, панування централізованого керування та русифікації. Викладання здійснювалося виключно російською мовою, а навчальні плани не містили жодних згадок про українську культуру або мову. Це робило жіноче епархіальне училище не тільки освітнім центром, але й інструментом формування лояльності до імперської влади та зменшення впливу в суспільстві української культурної спадщини.

На завершення висловлюю щире вдячність усім, хто долучився до підготовки цієї розвідки, передусім науковому керівнику Діановій Н.М. за цінні консультації та допомогу.

²⁹ Яковенко Г.Г. Становище та педагогічна підготовка домашніх учительок в Одеському епархіальному жіночому училищі. *Гуржіївські історичні читання*. 2015. Вип. 10. С. 78–79.

REFERENCES

- Hroznyi, D. (2005). Zhinoche yeparkhialne uchylyshche v Odesi (seredyna 19– pochatok 20 st.). *Intelihentsiia i vlada*, 5, 33–42 [in Ukrainian].
- Dianova, N. M. (2012). *Vnesok vyshchoho pravoslavnoho dukhovenstva Pivdennoi Ukrainy u rozvytok istorychnoi nauky i osvity (kinets 18 — pochatok 20 st.)*. Odesa: Feniks [in Ukrainian].

- Dianova, N. M. (2022). *Dіialnist pravoslavnykh arkhiiereiv Khersonskoi yeparkhii (kinets 18 — pochatok 20 st.)*. Odesa: Odesa I. I. Mechnikov National University [in Ukrainian].
- Koretska, L. O. (2015). Sotsialno-pedahohichnyi zmist stanovlennia i rozvytku zhinochoi osvity v umovakh osvitnio-vykhovnoho prostoru pivdnia Ukrainy druhoi polovyny 19 — pochatku 20 stolit. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky*, 67, 35–40 [in Ukrainian].
- Lytvynenko, O. M. (2012). Navchalni zaklady yeparkhialnoho vidomstva dlia divchat u Khersonskii hubernii kintsia 19 — na pochatku 20 stolittia. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity*, 36, 1, 18–25 [in Ukrainian].
- Pererva, V. S. (2014). *Tserkovni shkoly v Ukraini (kinets 18 — pochatok 20 st.): zabutyi svit, 1*. Bila Tserkva: vyd. Pshonkivskyyi [in Ukrainian].
- Fazan, T. (2018). Pravoslavni monastyri Ukrainy — osередky osvity i pidhotovky zhinotstva do dukhovnoho moralnoho vykhovannia ditei (19 — poch. 20 st.) [Orthodox Monasteries of Ukraine — Centres of Education and Preparation of Women for Spiritual and Moral Education of Children (XIX early — XX century)]. *Pedahohichni nauky*, 71, 67–70 [in Ukrainian].
- Yakovenko, H. H. (2015). Stanovyshche ta pedahohichna pidhotovka domashnikh uchytelok v Odeskomu yeparkhialnomu zhinochomu uchylshchi. *Hurzhiivski istorychni chytannia*, 10, 78–80 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до редакції: 05.01.2026 р.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.02.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)